Цана асобнага № 40 кап.

Вольная Беларусь

Тыднёвік палітычны і літэратурны.

Умовы падпіскі:
На год......12р. —
Напеўгода.... 7р. —
На 1 мес.... 1р. 50к.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: г. Мінск Захараўская, 18. Тэл. 776.

Перамена адрэсу 50 к.

Год выдання II.

Ніхай жыве Вольная Беларусь!

№ 3. 1918 г. 21-го студня. 1918 г. № 3.

С Тараса Шэучэнкі.

(„Кауказ“)

...«Скарэй, скарэй у навуку к нам!
На чом хлеб-соль пакажам вам...
Мы ні пагане,
А с хрысьціянаў хрысьціяне.
Усе сьвятое:
Іконы, цэркві, Бог у нас!
Нам толькі сакля вочы коле:
Чаго яна стаіць у вас,
Ні намі дадзена? І вам
Чурэк*) мы ваш чаму ні кінем,
Як тым сабакам? І нам
Чаму за слонца ні павінны
Плаціць вы? От,—усяго!
Нам трохі трэба! А за тое,—
Каб з намі дружбу вы трымалі,
Навукі шмат-бы пераймалі.
У нас абшары!.. Як на тое—
Сібір на усходзе,—во краіна!
Людзей, астрогаў,—што лічыць!
Ад Малдаваніна да Фіна—
На усіх языках усе маучыць...
Бо усім здаволено!..»

*) Кауказкі хлеб.

А. Г.

Гісторія Беларусі.

(З VIII—XIII сталецце).

Тое, што ужо прайшло, тое, што калісь ужо было, мае зьвязак с ціперашнім, а сучаснае, або ціперашняе, зьвязано с тым, што будзе. Дзеля гэтаго, мы павінны старацца надсачыць законы гісторыі, павінны даведацца, *як, з якой прычыны і калі тое ці іншае зьяуленне адбылося на сьвеці.* А дасьведчыушыся аб гэтым, павінны выкарыстовываць нашыя дасьледзіны для сучаснаго момэнту і будучаго нашаго і уселюдзкаго жыцця.

„Гісторыя нашаго народу“, як кажа профэсар Ключэускі: «гэта прыхода-расходная кніжка, па каторай можна зрабіць падрахунак марным тратам нашае мінуушчыны.» Каб надалей тых памылкау, або гістарычных выдаткау, ні рабіць, мы павінны ведаць тую «прыхода-расходную кніжку»,—мы павінны ведаць сваю гісторыю, *мы павінны ей вучыцца.* Апрач таго, вучыцца гісторыі трэба і дзеля таго, што яна прымушае нас навукова удумывацца у тое, што мы бачымо і чуемо, а гэта конча патрэбна ні толькі вучонаму, але й кожнаму асьвечнаму чалавеку. Хто звык пра усё мяркаваць з гісторычнаго пагляду, хто заусюды бярэ на увагу праміnулае, той справядлівей і лепш будзе мяркаваць пра сучаснае. Гісторыя пашырае наш сьветагляд, дае нібы ключ да зразумення сучаснаго гістарычнаго зьявішча; памагае сьвядома ставіцца да сучасных падзеяу і самому прычыняцца да іх, а ні быць ад усяго у баку. Гісторыя напоуняе наш розум культурнымі і грамадзянскімі ідэаламі, у каторых захованы прынцыпы, якімі жылі і да гэтаго часу жывуць гістарычныя народы.

Нікаторыя жыццевыя зьяуленні інача́й і наясьніць нельга, як толькі законамі гісторыі. Ні дарма сказау адзін гісторык: «каб ведаць куды ісьці, трэба ведаць адкуль мы прышлі.» *Трэба* дасканальна *ведаць, хто мы такія, дзе жылі, як жылі і жывом, каб ведаць, як далей маем жыць.*

Кожную тэрыторыю (плошчу зямлі), заселеную ціпер людзьмі, можна навукова разглядаць толькі у зьвязку з дауно праміnулым гэтай тэрыторыі, а так само гісторыі народу ні можна даладне зразумець, ні ведаючы тае тэрыторыі, на каторай той народ жыу і жыве. Бо, безумоуна, іншаго грамадзкаго ладу вымагалі пале Палян, а іншаго балоты Дрыгавічоу, або вазеры Ільменскіх славян.

З дауных давен, яшчэ с часоу пляменнаго перыоду жыцця нашых продкау славян, «кожнае племе мело свой норау і звычай», як кажа пра гэта летапісяц,—гэта значыць, што нацыянальнае жыцце кожнаго племяні ужо мело свае пэуныя рысы і істнавала ужо розьніца у культурна-соцыяльна-грамадзянскум жыццю кожнаго племяні. У найдаунейшыя часы культура зарадзілася па берагох рэчак, і рэчкі былі глауным мейсцам, дзе сяліліся людзі, бо каля рэчак было усе патрэбнае для здавальнення напоу—дзікаго яшчэ у той час, чалавека.

Тэрыторыя Беларусі была заселена людзьмі яшчэ у далекія дагістарычныя часы, за 5—7 тысяч год да Рожества Хрыстова. Гэта даведзяно вучовымі—археологамі. Есьць навуковыя доказы, што нашыя продкі славяне (хоць можа й пад іншым імям) жылі у Эуропі за дзьве тысячы гадоу да Р. Хр. (пра гэта піша вучоны Нідэрлэ). Гэтак само вучоныя упэуняюць, што славяне—найстарадаунейшы народ у Эуропі, каторы ні адкуль ні прышоу сюды,—гэта знача, што ен тут, народ аутохтонны. (Глядзі кніжку Стовіка »Славяне аутохтонны народ Эуропы»).

За такі доугі час, безумоуна, у гістарычным і культурным жыццю нашых продкау адбыліся вялікія гістарычныя зьмены, гістарычныя процэсы, і нібы поунае перараджэнне. Усе гэтае гістарычнае і дагістарычнае жыцце, гэтае пераараджэнне старога на новае, усе тыя старыя і новыя здабыткі культуры ні маглі сьцерціся і зьнікнуць с тае зямлі, на якой адбываліся, дзе яны нарадзіліся і разьвінуліся. Усе гэта, спрадвеку распачатое, так ці іначай, перайшло да сучасных насельнікау стараславянскае тэрыторыі.

*

Пры выкладанні у школах «русской» гісторыі, наумысьля, або ні маючы добраго гістарычнаго дасьледу, а можа праз нізалежныя палітычныя умовы,—вялікарускія гісторыкі саусім ні адлучалі і нават прамоучвалі пра гістарычную долю Беларусі. Гісторыя Беларусі без тлумачэння разглядалася, як гісторыя аднаго вялікарускаго народу, каторы, да рэчы сказаць, зьявіуся на гістарычнум полі позна, у час татаршчыны. Калі пераглядзіць сучасную «русскую» гісторыю, то можна прыкмеціць, што як толькі гістарычныя дасьледзіны даходзяць да 12,—13 сталецця, то абмяркаванне палітычнаго і культурнаго жыцця Полацкай Русі, Беларусі,—цалкам адкідаецца. Робіцца уражэнне, бытцым калі выйшлі на гістарычную сцэну Суздаль і Масква, тагды Полацк, Мінск, Слуцк, Вільня і іншыя палітычныя і культурныя беларускія цэнтры з усім тым, што іх акружае,—з насяленнем і яго культурна-гістарычным жыццем, праваліліся скрозь землю у гістарычнум значэнню, або заснулі ніпрабудным сном, аддаушыся безтурботна і нідбайна на ласку «матушкі Масквы» ці Польшчы. Гэтакі выдатны і аутарытэтны гісторых, як В. Ключэускі, выкладаючы рускую гісторыю, кажа проф. Багалей, выкладыу сапрауды толькі гісторыю паунoчна-усходняй Русі, гісторыю вялікарускаго племяні. «Дзеля таго, каб аднавіць увесь руска-гістарычны процэс у поуным яго абсягу (объемѣ), конча патрэбна перагледзіць і долю украінскаго і беларускаго народу, бо яны складаюць органічную частку цэлаго, і вялікарусы толькі у злучнасьці з імі складаюць рускі народ.» (Багалей. Русская Исторія. Т. I, стр. 19). Кожная з гэтых народнасьцяу мае многа асаблівасьцяу, каторых ні можна гісторыку ні параунаваць ні прамінаваць пра іх.

Разам з утратай свае палітычнай нязалежнасьці, [illegible], як той кажа, права на жыцельство на сваей уласнай тэрыто-

ры, Беларусь з усім яе слаўным прамінулым выйшла з сфэры жыццевых гісторыка-культурных інтэрэсау. Вялікарускую гісторыю знае кожны больш—меньш граматны чалавек, з з беларускай гісторыей кепска знаемы навят асьвечныя беларусы.

Што такое слово «Русь» і як яно вынікло,—гэтае пытанне цікавіло і да гэтаго часу цікавіць гісторыкау. Летапіснае тлумачэнне, што гэтае слово пайшло ад варагау, і навят сам факт закліку князеу с племяні Русь ціпер адкідваюцца, як выдумка самога летапісца. Ціпер ні ісьтвуе згоднай думкі аб тым, хто называўся Русью: ці пакліканая варажская дружына, ці мейсцовы гурток кіруючых людзей. Праўдзівей за усе, што Русью зваўся кіруючы гурток мейсцовых людзей, так сказаць «*белая костка*»: князі, купцы, дружыннікі і т. п. «лепшыя людзі», а як яны усе рабілі і гаварылі ад іменi усяго племяні, то імя «Русь» перайшло на увесь народ. Гэтая увага вельмі цікавая, калі узяць на увагу назву *Белая Русь*. З гэтаго відаць, што назва Белая Русь азначае—кіруючая, старшая, нізалежная, маючая право на першынство. I толькі змаганнем *за першынство* можна вытлумачыць сабе тыя заядлыя войны, што вяліся украінскімі (кіяускімі) князямі з беларускімі (полацкімі) у старадаунейшыя часы.

* * *

Пра старадаунейшае дзяржауна-грамадзянскае і культурна-гістарычнае жыцце Беларусі мы мала маемо пэуных вестак. Апаведанню паудневаго летапісца пра Дрэулян, каторыя нібы-то «живяше звериным образом», ціпер ні даюць веры і, як пабачым далей з выкладу гэтаго нарысу, на гэта маюцца пэуныя ведамасьці. Тое самае можна сказаць і датычна летапісных вестак пра іншыя беларускія плямены.

Беларускія плямены, пачынаючы з найстарадаунейшых часоу і да X сталецця жылі сваім, цалкам асобным ад іншых славянскіх пляменау, дзяржауным жыццем і с таго часу увесь гэты перыод мелі стасункі, прауда больш варожыя с, паўднева-славянскімі пляменамі. Дзякуючы гэтым варожым адносінам, летапісяц і падае такія ніпрыхільныя ведамасьці пра беларускія плямены.

Захаваліся даволі загадачныя весткі у нікаторых летапісных памятках, што Полацкія князе пашыралі свае правэ на Псковскія і Ноугародзкія землі. Гэтыя землі, як падцьверджаюць нікаторыя вучоныя, заселены часткова Крывічамі, адным з беларускіх плямен. Калі да гэтаго дадаць летапісную байку пра заснаванне «Рускай зямлі» у Ноугарадзі і паставіць тагды пытанне, хто больш меу спрау з Ноугарадзкаю тэрыторыяй наогул, а так само на каго больш гістарычна-эканамічны і соцыяльны уплыу мелі Варагі,—на Белую Русь ці Паудневую Русь,—дык стане ясна, што прычыны, дзякуючы каторым «Рогволожы внуци (беларускія князе) взимали меч», мелі пад сабою глыбокі псіхалагічна-гістарычны грунт.

Кінуушы пагляд на гісторыю разьвітку культуры у старасьвецкай Беларусі, мы натыкаемся на даволі цікавы факт. Асьвета пачала пашырацца на Беларусі адначасна с пашырэннем хрысціянства, але да Беларусі хрысьціянство прышло [illegible] ні цераз Кіяу, а *мабыць цераз Польшчу ці цераз беларуска-варажскае купецтва*, што мелі сьціслыя зносіны з Візантыяй, *і ні у канцы X сталецця, як гэта было у Кіяві, а напэуна далека раней.*

Гэтае пытанне яшчэ пакуль што ні высьнено гісторыкамі, але факты і цалкам справядлівыя гадкі сьведчаць пра тое, што Белая Русь прыдбала свае імя ні без гістарычных на тое падставау. Ведама, што у Полацку і Тураве была ужо праваслауная епархія у той час, як у Кіяві адно што зьяулялося хрысьціянство, —а іменна у IX сталеццю. А у той час, калі адбываліся хрысьціны Кіяускай Русі, тагды на Беларусі былі ужо монастыры, і хрысьціяне тут ужо знали праваслауныя догматы.

Вось яшчэ адзін факт, каторы сьведчыць пра тое, што Беларусь папярэдзіла навят Украіну у справі асьветы і культуры. У 1140 годах беларускі вучоны *Клімэнт Смоляціч* у ліставанні з смаленскім сьвяшчэннікам Хамою, даводзячы догматы праваслаунае веры, пасылаецца і цытуе грэцкіх пісьменнікау філозофау: Гомэра, Платона Арыстоцеля і інш. Да гэтаго ліставання (перапіскі) прычыняецца некі Грыгоры, с слоу катораго відно, што ен сам асобіста і яго сучасьнікі чытаюць арыгінальныя творы грэцкіх пісьменнікау. Адным словам, у XII—XIII сталецціях культура на Беларусі стаяла дужа вісока, на працiуны выпадак ні перайшло-б да рук беларусау культурнае кірауніцтво у перамогшай іх у XIII сталеццю Літоускай дзяржаві. Цалкам магчыма прыпусьціць гадку, што на беларускія закуткі, на востравэ па беларускіх балотах, мелі у тыя часы уплыу пэуна палякі і іншыя заходнія народы, каторыя заставілі посьля сябе даволі заметны культурны сьлед.

Так ці іначай, пад тым ці іншым уплывам, але мы сьмела можам запэуняць і зрабіць умавывад з вышэй даведзяваго, што яшчэ у старасьвецкія часы плямены Крывічоу, Дрыгавічоу і часткаю Дрэулянау*) і іншых заходніх плямен займалі пачэснае мейсцо у культурна—гістарычнум жыццю усходняго славянства. Яны складалі значную дзяржаву і культурную сілу яшчэ у тыя часы, калі спадкаемцы першых Кіяускіх князеу формувалі моцную дзяржаву на поудні і потым на паудневым усходзі.

Сапрауднае-ж гістарычнае право на першынство і главенство за беларускімі пляменамі схована гістарычнаю старасьветчынай у багатазначных іменах *Русь і Белая*. Вельмі магчыма, што сталетнія войны Кіява с Полацкам, каторыя напоунілі сабою гісторыю паўднева-заходняго краю ад X да XIII сталецця, мелі паміж іншым пад сабою грунт *змагання за дзяржауна экономічнае першынство*. Толькі змаганнем за першынство можна вытлумачыць тую заядлую борку украінскіх (паудневых) князеу с князямі полацкімі (беларускімі).

(Працяг будзе).

Па украінску напісау

П. Нечыпорэнко.

* Крывічы—ад слова кроу,—свалы; Дрыгавічы—ад слова дрыгва, балото; Дрэуляне—ад слова дрэво, лес.

Фэдэрацыя і Конфэдэрацыя.

На практыцы фэдэрацыйная уласьць нічым ні рожніцца ад вярхоўнай уласьці: але папраўдзі яна зьяўляецца толькі хаўруснай уласьцю толькі хаўрусных гасударстваў, зьедналая воля каторых выяўляецца у верхоўную волю фэдэрацыйнаго гасударства. Але як толькі хто-небудзь с хаўрусьнікаў, нізгодны з думкамі другіх, забярэ сваіх дэлегатаў с фэдэрацыйнаго ураду, пастановы яго ні абавязковы для забраўшаго сваіх дэлегатаў (право сэцэсіі), і урад нічога ні можа зрабіць с сэцэсіоністам. Хіба зробіць тое, што можа зрабіць ўселякае гасударство с чужым; калі такім парадкам створыцца збройны канфлікт, дык ён па міжнароднаму праву зьяўляецца ні бунтам, а вайною паміж сувэрэннымі гасударствамі. Папраўдзі гэта здараецца у фэдэрацыі вельмі рэдка, і усе ніпаразуменні лагодзяцца мірна і гэта дзеля таго, што уселякая проба гвалту у стасунку да якога небудзь хаўрусьніка можа зьявіцца вельмі нібезпечным прэтэндэнтам для нізалежнасьці усіх хаўрусьнікаў, як гэта было у Злучаных Штатах с прычыны пытання аб нівольніцтве. Спорка была вырашана вайной паміж паўночнымі і паўдзеннымі штатамі. Такім чынам, фэдэрацыйны урад выяўляе толькі волю хаўрусьнікаў. У міжнароднай палітыцы ён зьяўляецца як бы супольным паслом с шырокім поўнамоцтвам, але яго паўнамоцтво акуратна адзначано, і ён ні можа зусім пастанаўляць аб вайне, міру, міжнародных умовах без згоды хаўрусьнікаў. У справах ўнутраных ён мае толькі тую ўласьць, якая яму дадзена хаўруснымі гасударствамі, і яго правамоцтвы акуратна названы у фэдэрацыйнай конституцыі.

Вышэй сказана, што у фэдэрацыйным гасударстві пытанне аб компэтэнцыі цэнтральнаго і хаўрусных урадаў маюць другаразраднае значэнне. Гэта трэба адзначыць праз тое, што вельмі часта *аутаномію* вяжуць з фэдэрацыей і яе «шырату» ставюць у залежнасьць ад апошняй [фэдэрацыі.] Ось тутака робіцца плутаніна. Фэдэрацыя да аўтаноміі мае толькі такі стасунак, што у фэдэрацыйным гасударстві аўтаномія найбольш забезпечана, дзеля таго, што аўтаномны хаўрусьнік канечна ўходзіць, як складовая частка фэдэрацыйнаго ураду. Праз тое самае, у фэдэрацыйнай конституцыі німашака звычайна адзначаных правоў і прывілеяў кожнай хаўруснай часткі, а паказана тое, што адносіцца да фэдэрацыйнай уласьці, і есьціка тлумачэнне, што тое, што ні перададзено цэнтральнай ўласьці, належыць да компэтэнцыі ураду асобных штатоў. Ось якою зьяўля-

ецца фэдэрацыя у яе чыстай формі. Але у сучасных фэдэрацыях, побач с цэнтральнымі установамі фэдэрацыйнаго характару, мы бачым і установы унітарных гасударстваў.

Ось гэта і блутае шмат каго, асабліва профэсароў гасударсьцьвеннаго права нямецкай школы. Яны уважаюць такую, напрыклад, установу, як цэнтральны парлямэнт канечнай прыналежнасьцю фэдэрацыйнаго гасударства. Гэта вялікая абмылка, і яна робіць тую блутаніну, якая пануе у сучаснай навуцы аб фэдэрацыі. Трэба моцна памятаць, што у фэдэрацыі сувэрэнітэт належыць да фэдэратаў і праз тое самае прынцыпу фэдэрацыі адпаведаюць толькі тыя установы, у каторыя ўходзяць дэлегаты хаўрусных гасударстваў: такім зьяўляецца сэнат Злучаных Штатаў. У склад яго ўходзяць прэдстаўнікі штатаў па два чалавекі ад кожнаго: у Швэйцарыі рада кантонаў, у каторую кожын кантон пасылае двох дэлегатаў, кожын поўкантон—аднаго. Трэба яшчэ ведаць, што у чыста фэдэрацыйным гасударстві фэдэрацыйны урад зносіцца з люднасьцю на мейсцы толькі праз хаўрусны урач. Што датыча амэрыканскаго Конгрэсу і Швэйцарскай Нацыянальнай Рады, прэдстаўляючыя усю люднасьць гасударства, дык гэтыя установы ні фэдэрацыйнаго характару, а унітарнаго, і яны істнуюць у сучаснай фэдэрацыі толькі праз тое, што, як мы казалі раней, сучасныя фэдэрацыі паўстаюць на нацыянальным грунці і маюць падвойнае заданне: забезпечыць нізалежнасьць мейсцоваго самаупраўлення і злучэнне асобных частак нацыі. Мы пабачымо далей, што роўнавага паміж гэтымі заданнямі утрымваецца нідоўга, і нацыянальная фэдэрацыя у сваёй эвалюцыі ніўхільна пераходзіць у унітарнае гасударство. У нідалёкай будучыні, мы пабачымо у Эўропі рад новых фэдэрацый ні толькі нацыянальных, але і міжнародных, у каторыя увойдуць колькі нацый, і можэмо ні сумнявацца, што у гэтых міжнацыянальных фэдэрацыях фэдэрацыйны прынцып захаваецца найбольш чыста, і у іх установы унітарнаго тыпу, калі яны і будуць, мецімуць другараднае значэнне дзеля таго, што у іх яны вялі-б ні да еднання і сілы, а разьеднання і развалу. Толькі міжнацыянальная фэдэрацыя жыццёва: яна толькі заховывае фэдэрацыйны прынцып. Да поўнай меры можна паказаць на Швэйцарскую фэдэрацыю з яе слабаю выканаўчаю ўласьцю, каторая мае уплыў на люднасьць толькі праз кантональныя установы.

Мы пабачылі ужо, што такое фэдэрацыя і конфэдэрацыя, а цяперака скажамо колькі слоў аб унітарным гасударстві, каторае мы чапалі ужо колькі раз. У унітарным гасударстві, як бы яно ні было дэцэнтралізовано, дэмократычная мейсцовая уласьць ні прычыняецца да утварэння цэнтральнаго ураду. Шырыня самаупраўлення, с каторага карыстаюць асобныя часткі унітарнаго гасударства, нізалежна ад таго, ці яна вялікшая, ці меньшая, ні прыбліжае і ні аддаляе яе ад фэдэрацыі. Інакш кажучы, аўтаномія ні мае ніякаго стасунку да пытання аб фэдэрацыі, і, гэтак разумеючы, німашака ніякай рожніцы паміж гасударствамі дэмократычнымі і ні дэмократычнымі.

У сучаснай Расіі Фінляндзія мела шырокую аўтаномію, але Фінляндзія праз свой урад ні прымала ніякаго прычыненьня да стварэння цэнтральнаго ураду у Расіі, і гэтая апошняя, нават посьля рэволюцыі, застаецца столькі ж само далёкай ад фэдэрацыі, як і царская Расія.

Вялікабрытанія складаецца с трох часьцей: Англіі, Шотляндыі і Ірляндзіі, каторыя карыстаюць с шырокаго самаупраўлення: але праз тое, што гэтыя тры часткі пасылаюць у Палату Грамад сваіх выбарных ад насялення, а ні ад мейсцовых урадаў—Вялікабрытанія зьяўляецца далёкаю ад фэдэрацыйнаго прынцыпу, і толькі тагды, калі-б Ірляндзія адваевала нізалежнасьць і згодзілася-б увайсьці у умову з Англіей і праз дэлегатаў ад Ірляндзкаго парляменту прычынілася-б да стварэння Брытанскаго Ураду,—толькі тагды Вялікабрытанія праз тое самае з унітарнаго гасударства зрабілася-б фэдэрацыей. Такім чынам, у унітарным гасударсцьві складовыя яго часткі ні прычыняюцца да стварэння цэнтральнаго ураду. Калі яно дэмократычно, дык у гэтым прыймае учасьце усе насяленне. Цэнтральны урад, адтрымаўшы уласьць ад ўсей люднасьці, зносіцца з ёю праз свае установы. Значыць,—у унітарным гасударсьцьві верхоўная ўласьць належыць да аднаго ураду.

Ціперака паглядзімо, як мае быць збудована новая Расія. Перш-на-перш, ці мажлівы фэдэрацыйны лад у Расіі? Апіраючыся на тэорыю і гісторыю фэдэралізму, трэба адказаць, што—не. Фэдэрацыя—гэта арганізацыя нацыянальная. Яна зьяўляецца, як бы адказам на жаданне нацыі зьеднацца і зьяўляецца пераходным этапом ад поўнай нізалежнасьці асобных частак яе, да абьеднання іх у унітарнае гасударство. Фэдэрацый нацыяў ні бывае, калі ні лічыць Швэйцарыі, каторая зрабілася фэдэрацыей пасьля сямі вякоў істнавання конфэдэрацыі. У Расіі мажліва фэдэрацыя Вялікарасіі, Украйны, Беларусі, Каўказу, Мусульманская, або татарская, а фэдэрацыя Расійская ні мажліва. Калі б яна і стварылася, яна ні была б трывалай і праз нідоўгі час, пасьля страшэннай бараць бы, нацыі разышліся-б на заўсёды, і пашлі-б кожная сваім шляхам. Супольнае жыцьцё народаў Расіі мажліво толькі у свабоднай конфэдэрацыі. Калі паміж народамі Расіі ёсьціка папраўдзі моцны зьвязак маральны, эканомічны,—конфэдэрацыя будзе жыццёвай, збудуе моцную нацыю і пройдзе нармальную эвалюцыю праз фэдэрацыю да унітарызму. А калі выявіцца, што гэтаго зьвязку німашака, калі дагэтуль гасударство трымалося толькі штыком і нагайкай,—конфэдэрацыя разваліцца, і шчырыя дэмократы змогуць сказаць словамі полякоў кадэтаў, разьвітываючыся з імі у гасударсьцьвеннай думі: «была безъ радости любовь, разлука будетъ безъ печали.»

(Канец). А. Б.

І. Жывіца.

Пьеро і Коломбіна.

I.

... «Дарагі мой, добры! Ні шкадуй, ні сумуй за мной!..
Ах, сэрцо мае баліць, як нагадаю сабе тваё журлівае сума-
ванне, калі ты застанешся адзін... Дык ні магу-ж я, ні магу!
Безпераможнае пачуцце цягне, кліча мяне за ім... Пакоі на-
шаго дому гнятуць, душаць мяне, наша пасьцель зрабілася
жарстчэйшай ад цьвердаго каменя! Ні магу... Павінна ісьці,
уцякаць, бо гэтта—сьмерць. Ні шукай нас. Ні сардуй.
Твая Альжбета.»

І другою рукою:

«Дарагі Антосю! Датачу і я колькі слоў: ізачай ні маг-
ло быць. Ні сардуй на Альжбету, а на мяне—як ведаеш.
Віктар».

... Маленькая ружовая картачка, з дробнымі жаноцкімі літэрамі, адразу сталася зялёнай. Вагнёвыя, чырвоныя, сьвідруючыя вочы, літары, паволі уцякаючых с паперы, некуды зьнікалі. Потым белы сьвет спірытусовай лямпы зьмяніўся, зжоўк, потым сьцямнело і зрабілося пуста.

Рантам сэрцо, якога ніколі ні было чуваць, застукало у грудзях так моцна і звонка, што аж забалело у вушах. Млосьць ахапіла усё цело і левая рука, разам з картачкай, сама сеўпулася са стала і, ударыўшыся аб поручань крэсла, зьвесілася у паветро.

Калі ен, перамогшы хвілёвае [illegible], [illegible] крэсла, лямпа зноў засьвяцілася роўным [illegible], але праменні яго, затрымоўваючыся над [illegible]

страшэнна цяжкае пачуцце пусткі.

Ад гэтаго пачуцця закруцілася галава і некуды паплылі цёмныя сьцены дубоваго кабінэту з алейнымі малюнкамі і старасьвецкай зброяй. Цяжкая готыцкая канапа з шафачкамі, палічкамі па баках і над сьпінкай і вялікі патрэт жонкі над ёй на сьцяне, як па загаду цудоўнай сілы, зьмянілі сваё мейсцо і сталі як раз проць вачэй, засланіўшы высокія дзьверы.

С патрэту глядзелі на яго вялікія карыя вочы: вітаючы, міла усьміхаліся чырвоныя пекныя вусны; голая, с-пад багатаго чорнаго убрання, шыя сьвяцілася дзявочай бялізной: ніпакорная пасмачка валасоў спусьцілася, ўьючыся, на пекны лоб.

Яна паўстала с патрэту перад ім, як жывая, і на хвілю, здалося, як сьвятая абпрамянілася яркім залатым сьветам. Але як толькі ён, запомніўшыся, схацеў падыйсьці і стаць перад ёй на калені і, сашчапіўшы рукі, прасіць, каб ні адыходзіла, і кранўся з мейсца—усё зьнікло і зноў зрабілося пуста.

Асьцярожна, трымаючыся за стол і за парастаўляныя ў пакою крэслы, падыйшоў да канапы і, падлажыўшы пад галаву вышываную шоўкам на зялёным аксаміце, падушку—яе работы,—палажыўся і доўга, без ніякай мысьлі, прыслухоўваўся да шуму ці то ад лямпы, ці ад вялікаго болю у галаве. Потым устаў, зьняў з сьцяны яе патрэт і умацаваў яго на крэсьлі з высокай сьпінкай. Папрaвіў каптур на лямпі, каб увесь сьвет падаў ёй на твар, і сеў на канапі.

Як кінематографічныя абразкі, зьменяючыся і мігаючы, панясьліся успамінкі. Праз усё жыцце!.. Праз ўсё жыцце любіў ён яе!..

Вось Тосік і Бэта у высокім белым, з пазлацовымі гзымсамі і мэблямі, пакоі гуляюць у хованкі: з-за шырокаго фотэлю высоўваецца яе нябеская сукеначка, чуцен стрыманы залаты сьмяшок, але Тосік нібы ні бачыць і ні чуе,—трэба шукаць даўжэй, каб справіць больш радасьці сваёй свавольнай любоце.

Вось—«пан Антось» просіць «высокапаважаную пані, каб зволілі аддаць руку панны Альжбеты, як яна ласкава дакляруе аддаць свае сэрцо», а «панна Альжбета», стоючы гэтта-ж, чырванея, як піон, і вочкамі, поўнымі брыллянтовых сьлёзак, так само благае «высокапаважаную пані» «каб зволіла».

Потым гучнае вяселле—гуляў увесь павет без мала. Потым што-годнія балі, на якія зьезджаліся ад усюль госьці,—музыка, танцы, рой уздыхачоў да ніпрыступнай пані Альжбеты, а паміж імі і гэты самы Віктар Студніцкі, школьны прыяцель, вядомы усяму сьвету артыста-маляр.

«Так, так,—ён-жа і рабіў патрэт. Яшчэ жартаваў тады, што гатоў закахацца. На другі год па нашым шлюбі, праз тры ці чатыры месяцы, як радзіўся Янук, а, здаецца, праз год радзілася Стэня»...

Думка аб дзецях перарвала рой успамінкаў, а на зьмену ім прышоў клопат: што рабіць з дзяцьмі? Што ім сказаць і як?

«Ну, Янук—ён мужчына і ні маленькі, дык можа усё ведаць. А Стэня? Як ёй скажаш—яшчэ-ж дзіця! Горо, горо! Гэта-ж на усё жыцце адабьецца на іх маладых, ніaформаваных душах. І навуцэ зашкодзіць, калі напісаць, а ні самому паехаць. Напісаць хіба сястры, хай яна як умее»...

Бытцам знайшоўшы найлепшы выхад с клопату, зараз-жа запомніў аб дзецях і зноў пачаў угледацца ў патрэт.

Ціперака ён зрабіўся меньш выразным. Так само глядзяць яе карыя вочы і міла усьміхаюцца губы, і дзявочаю бялізной сьвеціцца аткрытая шыя, і ніпакорная пасмачка валасоў, ўьючыся, спадае на пекны лоб, але, здаецца, пакрытыя рэдзенькай, як бы з туману, сеткай, адсоўваюцца далей і далей, трацяць колеры і зьліваюцца у вялікую бруднавата-белую пляму на сьцяне цемнаго дубу. Аднымлад прысунулася бліжэй...

—«Мілая, што ты нарабіла?...»

Дзьве буйныя сьлязы нічутна вымкнуліся з куточкаў вачэй і, як бы хаваючыся у ціглыбокіх, адценяючых пекнасьць поўнаго сілы твару, маршчынах, пабеглі у ніз. Адна, спаткаўшы на сваёй дарозе густы вус, разьдзялілася на некольки дробных кропеляк і схавалася у каштанавых валасах, а другая, прабраўшыся нейкай убочнай сьцежкаю, упала і разьбілася аб грубы шлюбны,шчырaго золата,пярсцёнак на правай руццэ...

II.

У цішыню цёплаго летняго вечару, абражаючы маестатычны спакой глыбокаго сіня-цемнаго неба, з летняго, зьбітаго з дашчок, тэатрыку ўбіваюцца уражлівыя згукі шпаркай, вясёлай музыкі і, як бы разумеючы ніпрыстойнасьць свайго учынку, хаваюцца у бочных цёмных каштанавых алеях, дзе, напаткаўшы каля нізкай дрэўлянай лавы пад старым, магутным каштанам, новых два галасы, хаваюцца у траве, у лісьцях дрэў і, як сваволныя дзеці, хіхочучы, пераклікаючыся, слухаюць, пільнуюць, што тутака будзе.

—«Марыля, сэрцо маё! У апошні раз пытаюся, ці любіш ты мяне?

—«Паўлачка!..»

—«Ну, кажы-ж, кажы далей... Ні магу я вытрываць, калі ты маўчыш... Ну, маўчы, але прысунься бліжэй, пакажы свое вочкі, дай гэтыя зорачкі, я пацалую іх, як даўней цалаваў».

—«Не!..»

—«Што, не? Запомніла, як было? А вось так: пацалуемся і—згода! Ну, Марысь!»

—«Паўлічак, зьмілуйся! Ні трэба!..

—«Чаму, Марысь? Чаму ты смутная такая увесь гэты апошні месяц: ці ніздужаеш?

—«Не,—я так, Паўлічак... ні магу...»

—«Чым жа ты ні можаш?»

—«Ні хачу...»

—«Ні хочаш? Яшчэ навіну чую, што ты ні хочаш? Хадзіць са мною, сядзець, гавар[illegible]? Чым жа я так апрыкрэў табе, чаму раней гэтаго ні было, хіба я цяпер горшы?»

—«Не, ты ні...»

—«А-а-а, я ні горшы,—значыць ёсьць лепшы? Есьць? Есьць?! Ну, кажы, ну, чаму-ж ты нічога ні скажаш, чаго маўчыш?! —Ну, дык я скажу: я усё, усё ведаю. Я ведаю, па кім ты уздыхаеш. Гэта гэты надзьмуты франт, гэта выстава парыскаго краўца вінен, што ты пры мне і смутная і ні маеш чаго казаць. Згадаў? Праўда? Ну, Марысь, ну, мілая, адумайся,—каго ты любіш толькі! Дзе яго розум, што ён рабіць можа? Піць, ілгаць, гуляць у карты? Не, не,—ні веру, каб ты закахалася у ім... Марылячка! А чаму ты так дрыжыш? І рука, як лёд. Холадна? Ну, прытуліся і будзе цёпла, і будзе добра...»

—«Мне цёпла, Паўлічак; я так сабе!»

—«А на што дрыжаць! Хіба баішся? Каго, мяне баішся?»

—«Не, я ні баюся, але... я хачу ісьці дамоў.»

—«Так хутка дамоў! Ні міла, ні вясёла табе са мной. Даўней ты ніколі так ні казала. Наадварот, сама прасіла: пасядзім, пагаворым. Ну, калі-ж ізноў спаткаемся,—заўтра? Ці можа саўсім не?»

—«Не, але я думаю, што нам ні можна гэтак позна сядзець і... наогул...»

—«Што наогул?»

—«Ні трэба.»

—«Ні трэба наогул?!.. Вось што! Ідзі, ідзі, я цябе больш ні трымаю, ні хачу затрымоўваць, бо, ведама, там-жа чакае «ён». Ха-ха! Ідзі, ідзі!»

Цень, чарнейшы ад старога каштану, устаў з лавы і прапаў у цемнаце алеі. Нагле, каля дрэва выраставаўся другі цень, роўны, просты, як абрубак, захвіляваўся ды скрывіўся:

—«Марыля! Сонейко маё! Ні адыходзь, пасядзі яшчэ.

Ні любі, ні трэба,—толькі пасядзі. Астанься, Марылячка!»

—«Паулачка, братка, ні прасі—ні магу я, ні магу... Я ні люблю больш цябе!»

—«А каго любіш?»

—«Ведаеш сам.»

—«А, дык ні пушчу! Хай ні яму, ні мне!» Хвілюючыся, крывы абрубак адарваўся ад каштану і, як пракаціўшыся па скрыпучай жарстве алеі, зьнік у цемнаце.

Вясёлыя, шпаркія, цікавыя, як свавольныя дзеці, згукі музыкі на хвілінку сьціхлі, прыслухоўваючыся: што далей? Раптам, нарушаючы запанаваўшую ціш, пачуўся цяжкі, мэталічны стук, як ад кінутаго у залезны чоп каменя. Напружана высокі чалавечы голас крыкнуў: «а-а-а-ай!»

- Потым новы камень у залезны чоп і усе сьціхло.

Перапалоханыя, як цікавыя, свавольныя дзеці, каторым часамі здарыцца натрапіць на нешта страшнае, згукі вясёлай музыкі с ціхім шэптам ністройнай гурбаю панясьліся назад у дрэнніцькі, зьбіты з дашчок, летні тэатр...

III.

Сьвет, сьвет!.. Белы, чырвоны, жоўты, зялёны, ценінькімі праменнійкамі і цэлымі снапамі ліецца с суфіту з усіх бакоў, куткоў, праз галінкі і лісьцце цяплічных дрэваў і кветак у жоўтых вазах і зялёных кадушках, з глыбіні дэкараваных кіоскаў і сьмяецца, і гладзіць па галоўках, і песьціць дробненькія дзівачныя хвігуркі, што хвалямі рожнакалёроваго лугу пераліваюцца па залю вялікаго тэатру.

Ценінькія галасочкі, як шчэбят дробнаго птаства, зьліваючыся у адзін гул, твораць уражэнне пекнаго летняго паранку у лесі, калі маленькія вясёлыя цэладзенныя гаротнічкі сьпешаюць памаліцца міламу слонцу за тое, што яно дало ім дзень, вясёлы характар і пекныя галасы.

Аб чым гамоняць між сабой Пьеро і Коломбіна,—ні можна пачуць, бо іх галаскоў ні вылучыш з гэтаго агульнаго гулу, але па іх тварочках, з якіх ні сходзіць вясёлая міна, па іх жвавых рухах, бляску вочак, цікава аглядаючых усіх гэтых катоў, пеўняў, сланёў і зайчыкаў, малпаў і анельчыкаў, каралёў і дзядоў, рыцараў і камінараў,—усе знаёмыя з кніжак і пеставаныя ў ніабмежнай дзіцячай фантазіі, хвігуры,—відаць, што побыт у гэтым дзіцячым царстві спраўляе для іх вялікую прыемнасьць.

Маленькія сэрцайкі ні стоўпяць усяго шчасьця ад новых ўражэнняў і, шукаючы с кім падзяліцца, яны бягуць да сваіх мамачак, якія так само усьміхаючыся, пазіраюць на дзіцячае сьвято з сваіх мейсц на крэслах каля сьцяны. Сьмяючыся, перабіваючы адно другога, кідаюць ім крыху сваёй радасьці і, абласканыя цёплай мамінай ручкай, бягуць, узяўшыся за рукі у гэты натоўп, у якім так дзіўна і сьмешна, так хараша.

Атласовыя, белыя, з чырвонымі пампушкамі-гузікамі у Пьеро і рожнакаляровымі устужкамі у Коломбіны, убранейкі іх мігцяць па залю, зьяўляюцца там і гэтта; ножкі у белых пантофлічках ледзьвя пасьпеваюць туды, куды хочацца блескучым разцікаўленым вочкам.

Ручкі, маленькія гарачыя ручкі, ўзаемна сьціскаюцца мацней, мацней... Іх доўгая дружба расьце гэтта с кожнай новай радасьцю, робіцца шыршай,—цясьней аплятае іх ніцямі ўзаемнай чуласьці і разумення.

Але вось, каля вялікай, убранай ватовым сьнегам і праўдзівымі хвоямі, лядоўні, у якой румяны калядны дзед абдзеляў усіх, хто зварочваўся да яго, цэлымі прыгаршчамі цукеркаў, арэхаў, пернічкаў, разам з забаўнымі жартамі, каторых ні шкадаваў нікому,—каля гэтаго кіоску с Пьеро сталося німілае здарэнне.

Коломбіна, прыняўшы у абедзьве ручкі дзедавы падарункі, была затурбавана пытаннем, што рабіць, ніведаючы, куды з імі дзецца, і з безпомачнай мінай абярнулася к Пьеро, шукаючы у яго дапамогі. Але і той, як раз у гэты момэнт, дастаў сваю частку, а з ёй такога-ж клопату, як і яго пекная дружынка. Убачыўшы сябе у адным стане, дзеці на момэнт аслупянелі ад ніспадзеван І ў той самы момэнт пачулі над сабой зухаваты, абразьлівы сьмех і ніпрыемна-звонкі крык:

— «Глядзіце, глядзіце! Як дурныя, як дурныя стаяць!»

Спалоханыя і абражаныя, прыяцелі абярнуліся у той бок, з якога наляцела на іх ніспадзеваная ураза. Тамака, пырскаючы сьмехам, стаяў грубы, большы за іх, хлапец у матроскім убранню і усё яшчэ дурна крычаў: «як дурныя абоя—стаяць і глядзяць!» Другія дзеці, ласыя да сьмеху, як пчолы да красак, пачуўшы крык грубога бусайлы, згрудзіліся каля іх і, самі яшчэ ніведаючы с чаго, пачалі сьмяяцца і дражніць іх.

Коломбіна, апрытомнеўшы ад першаго замешання, страшэнна разгневалася. Яе маленькае сэрцайко гатово было разарвацца ад запанаваўшаго ў ім пачуцця; нябескаго коляру вочкі сьцямнелі і кідалі іскры на свавольнікаў; з дрыжэўшых губак гатовы былі паляцець ў атказ ім гнеўныя, гострыя, як нож, словы.

Пьеро так само быў абураны на ўсіх, а асабліва на таго бамбізу, з-за якога падняўся увесь гэты сьмех і зьдзек над імі. Нізаслужаны, ніспадзеваны зьдзек грыз, еў яго, як верамомная крапіва, за якую часамі зачэпішся, гуляючы у садзе. Каб ні дзедавы падарункі, што гэтак ні ў час прыйшліся, то пакаштавалі бы яны, а асабліва «той дурань», ці моцныя у яго кулакі. Ен бы ім паказаў!

Але зьвязаны па руках падарункамі, палавіна каторых прызначалася любай прыяцельцэ, ён, срэброўна адшуківаючы найлепшаго спосабу адплаціць ім, стаяў нічога ні пачынаючы.

Коломбіна у канцы ні вытрывала. Вялікі гнеў зьмяніўся на вялікія сьлёзы. Закрыўшы рукамі твар, каб ад ворагаў утаіць сваю слабасьць, і пагубляўшы пры гэтым усе цукеркі і пернікі, яна пабегла схавацца ад людзкой ніпраўды пад матчыну ласку, уцекаючы да тае вялікай сілы, пры якой заўсёды гэтак бязпечна і гэтак спакойна. Кінуўшы некалькі абражаючых слоў усім гэтым забіякам, і Пьеро так сама пабег за Коломбінай, каб, аддаліўшыся ад крыўдзіцеляў, падтрымаць і пацешыць яе сваім прыхільным, сваім... мужчынскім словам.

Сталася аднак дзіўная рэч: тая, якую ён моцна любіў і каторай усім сэрцам заўсёды спагадаў, успакоіўшыся пры матцэ, на яго глядзела гнеўнымі вачыма,—як там, на абражаўшых яе распусьнікаў. Ні ціхі, даходзячы да сэрца, погляд, ні цукеркі, захованыя з вялікім самаахвяраваннем для яе, ад каторых яна цяпер адварочывалася, ні благальныя, нісьмелыя словы—ні што ні рабіло ўражэння, ні зьменяло гневу на міласьць. Толькі заступніцтво маткі Коломбіны за нішчаснаго і ні ў чым ні віннаго хлопчыка, здаецца, пагадзіло яе с Пьеро, і яна згодзілася пайсьці з ім гуляць зноў.

Але закаханым, чулым сэрцам ён даведаўся, што Коломбіна ужо ні тая, якой была за поўгадзінкі уперад. Праўда, яны, як і тагды, хадзілі разам па залю, узяўшыся за рукі і часамі здавалося, што усё ужо запомнено, усё мінуло, але—толькі здавалося! Бо калі бліскучыя радасьцю вочкі Коломбіны зьверталіся на яго, каб разказаць аб нечым пацешным,—блеск іх паволі меняўся, рабіўся халодны, сталёвы, радасьць ў іх гасла, усьмешка мілая на твары распрастовывалася, хмурыліся броўкі і пахаладзеўшая ручка мімаволі высьлізгівала з цёплай і такой безсільнай рукі Пьеро...

Пьеро чуў, як с кожным такім момэнтам траціцца яго шчасьце,—дык што-ж ён мог зрабіць? Толькі ніпакоіцца, толькі дрыжаць за яго ў душы.

Чамусьці яму здавалося, што найлацьвей направіць справу, трымаючы увагу Коломбіны толькі на сабе і, робячы гэта, ён ніумоўчна гаварыў ёй розныя сьмешныя рэчы; нісьмела трымаючы за руку, вадзіў яе па залю, шукаючы ён новых уцех, а с пачаткам агульнай гульні, стараўся быць лаўчэйшым

і спрытнейшым за другіх, каб яна бачыла яго здольнасьці і цаніла. Першую дзяціннную польку ён танцаваў з ёй доўга, аж покуль сама Коломбіна ні сказала, што больш ні хоча, бо закруцілася галава.

І ўсё ж!..

Калі пястуючыя, як лясная вясенняя песьня, згукі закруцілі дробненькія, дзівачныя, аблітыя рожнакалеровым сьветам фігуркі у плаўным чароўным вальцу,—Пьеро адзін ні круціўся, а стаяў і горка плакаў.

Коломбіна,—яго Коломбіна, вясёлая, шчасьлівая, саўсім другая, а ні такая, як з ім,—танцавала, крышачку адкінуўшы назад галаву, моцна і ўфна апіраючыся на руку нейкаго золатавалосаго маркіза у кароткай, понсоваго колеру, апончы і с шпагай пры б[…]ку.

Дзівуючыся з-за густой ліствы цяпліччнаго лаўру на гэтую пару, на сваю—ні яго—Коломбіну, Пьеро плакаў.

Бедны Пьеро!..

Казка зімовай ночы.

Дзе тут небо? Дзе зямля?
Вея стогне. Вея плача.
Дзе тут вёскі? Дзе паля?
Гурба—дуба, гурба скача.

Нібы страшны, строгі дзед,
Напускае ўсюды чары.
Заметае Нечысьць сьлед.
Бель-белюткі даль-абшары.

Ведзьмы клічуць тайны сход,
Сход-вяселле дзікай ночы.
Ведзьмы ладзюць карагод
І пускаюць дым у вочы.

Ні ідзі ты, брат, цяпер:
Зарагочуць-заласкочуць.
Будуць клікаць: ім ні вер,—
С сьвету зьвесьці шчэ захочуць.

Ні ідзі ты пад віхор,
Ганна-кветка, з роднай хаткі:
Там угледзіш бел-шацёр,
Там пачуеш голас маткі.

Там зазвоніць нібы звон,
Там зазьяе нібы мілы,
Стане песьціць нібы «ён».—
То благія, злыя сілы.

Ты да бору дабяжыш,
Бура зараз-жа дагоніць.
Ты стаяла—ты ляжыш,
Над табою бор гамоніць...

Бор гамоніць над табой
Аб тваёй жа горкай долі
І хавае над сабой,—
Ні устанеш ты ніколі...

Вея стогне. Вея ў плач.
Вея мчыцца ў даль бяз конца.
Галіною дуб-сілач
Дзінь, дзінь—звоніць у ваконцо.

Дзін, дзін—звоніць. Праз вакно
Бачны тварык малалеткі.
—«Сьнегам вёску запясло...»
—«Што ты, любка! Што ты, дзеткі!»

А у хатцы, бач, тапчан.
На тапчані тым бабулька.
Да дзяўчынкі кажа: «Глянь,
Кот свой тварык мые, Юлька!»

На пяколку кот сядзіць.
—«Падарожных кот чакае».
І бабулька зноў маўчыць
Ды на хату паглядае...

А у хатцы ёсьць куток.
У куточку ёсьць лампадка.
Пад лампадкай—абразок,
Абразочак Божай Маткі.

А лампадка то блысне,
Асьвечае цэлу хату.
Вазярункі на вакне
Дзіўнай фарбай так багаты.

Бы галінкі рэчных лоз,
Бы лілеі з дыямэнту.
Лье крапінкі дзед-мароз,—
Ні шкадуе атрамэнту.

Вось лампадкі аганёк
Раптам зьмеркне на хвілінку,—
Атуляе кут цянёк,
Атуляе ўсю хацінку.

Блыск залёны у вачох
У мурлыкі. Сьпіць старая.
Сумна-сумна па кутох...
—«Матка Божа як жывая...

—«Як жывая... Далі Пан!»—
Кажа Юлька: «Ці вы чулі?!»
Скача з жаху на тапчан
На ратунак да бабулі.

—«Ляж ты, дзеткі, лепей спаць.»
—«Ні хачу, бо натта рано,—
Прынясе мне цукру маць,
Шмат дастане там ад пана.

«Буду позна тут сядзець,
Ні пайду я рано спаткі,—
Мне сукенку прывязець
Мілы, родны, добры татка.»

—«Родна маці з маскалём
Закруцілась,—дык маўчы ты!
Родны тата пад агнём
У акопах сьпіць забіты...»

Юлька плача. Да вакна
Гурбу сьнегу навярнуло.
—«Бабка, бабка, зноў Яна...
Матка Божа зноў зірнула...»

—«Ні кажы так, ні кажы,»—
Прабірае страх бабульку.
—«Ты язык свой прыкуçі...»
Суцімае бабка Юльку.

—«Маці Божа, ой, глядзіць
На мяне, во, добрым вокам
Бачыш, ажно зіхаціць...»
—«Дзіўна кажаш, ні нарокам.»

І бабуля крыж кладзе,
Крыж—рукою на хаціну.
—«Матка Божа, я у бядзе:
Сірату я дзе пакіну?..»

А лампадка на абраз
Цень кідае, або зьяне.
Усьміхнецца кожны раз
Матка Божа. С кута гляне...

Зварухнецца тварам штось,
Ясны вочы, нібы зоры.
І, здаецца, во-во-вось
Па-дзявочы загавора.

А віхоры за сьцяной
Рвуцца ў дзьверы, пруцца ў комін.
Па ведзьмарскі чорны рой
Усё спраўляюць дзікі помін.

На пяколку загадзя
Уся сямейка легла спаці:
Кот, бабулька і дзіця.
Асталася Божа Маці.

С-пад лампадкі чуць зірне
Сумным вокам на пяколак
І гаворыць з дзіцем ў сне
Аж да ранняя... Вось і золак.

Колькі сьнегу панясло!
Нібы мармур, нібы гмахі.
Выглядае ўсё сяло.
Разляцеліс чары-страхі.

Нібы белы, лёгкі пух,
Пава[…]ла зьяюць белі.
Нібы Сам тут Сьветлы Дух
Расьцілае бель-насьцелі.

Бель-пасьцелі на зямлі
Для анёлаў Ойца-Бога,
Каб анёлы тут былі
Маць-Зямельцы ў дапамогу.

Вабіць, кліча мара-даль.
Тройка з лесу шпарка мчыцца.
Лёд на рэчцы, як хрусталь.
Пачынае лес маліцца...

Міяс 29/ХII—1917. *Ясакар.*

К. Вясёлы.

Ні розумам сьцяміу, а сэрцам.

(Пьеса з вясковаго жыцця на 4 акты).

(Гляд. № 2.)

Зьява XI.

(Наста і брат).

Брат. Як маешся, сястрыца!

Наста. Як маешся, брацейка!

Брат (Агглядаючы яе). А чаго ж гэта, сястрыца мая, такая сумная? *(Вітаюцца і цалуюцца).*

Наста. А мой брацейка, а мой міленькі,—табе-ж пісалі ужо, што мяне замуж аддаюць. Надаела я татку майму роднаму,—аддае мяне за ні любаго, за нямілаго.

Брат. Дык вонь яно што! А я гляджу, чаго Грышка выбяг с хаты, як апечаны. *(Пасьміхаецца).* Ну, нічога, супакойся. Гэта мы палагодзім. Дык бацька за ураднiка цябе хоча аддаць?

Наста. За ураднiка. Тата усе хоча, каб я панай была, а мне гэтае панство горш дамавіны...

Брат. Так. А гэты маскалік спадабауся? Дауно ен вярнууся?

Наста. Не, першы раз быу тут. Як пачуу, што у мяне сватэ былі, дык прышоу папрашчацца апошні раз. У сьвет пойдзе, і грошы свае тут кінуу: тут, кажа, усе мае надзеі на шчасьце. (*Паказвае кецку*).

Брат. Цікава зірнуць, ці многа у яго гэтых надзей. О, дзьве сторублевых бумажкі! Мала для старога. Але нічога,—як небудзь акелзаем старога, а вось парахманея. А скажы, Настачка, на калі вяселле з вураднікам назначано?

Наста. Яшчэ ні назначано. Мама упрасіла тату да свайго прыезду пачакаць.

Брат. Ага, ну вот і добра.. А я й ні спытауся,—дзеж гэта нашы усе?

Наста. Тата з мамаю у Ярэма на хрысьцінах, а Янка на музыкі пашоу.

Зьява XII.

(*За сцэнаю чутно*).

Каб здаецца, зрашну
Гарэлкі шклянку
І тутуну люльку
І красну Ганульку!

Я люльку курыу-бы,
А гарэлку піу-бы,
Красную Ганульку
Да сэрца туліу-бы.

(*Уваходзіць Янка*)

Янка. А, Бог нам госьця прыслау! Як маешся, Костуська.

Костусь Добры вечар, Янка! А ты, брат, як заусюды вясёлы,—гдзе ідзеш, там і пяеш. (*вітаюцца*).

Янка. А мне што, брат! Век жартамі пражывом, а гора цапнем.

Костусь. Як, як ты сказау?

Янка. Век, кажу, жартамі пражывом, а гора цапнем. Так казау нябошчык Андрэй Кірпаты. І памер—белага хлеба ні еушы, а усе жартавау і да самае сьмерці сьпевау. Гэтак і я,—чаго мне журыцца?

Костусь (*сам сабе*). Ось дзе вечная прамудрасьць! Як відаць, дык ні шмат трэба для шчасьця.

Янка. Яшчэ дзядзькі с цеткаю німа? Ну, дык я пабягу яшчэ на мінютку на музыкі (*Выходзе*).

Зьява XIII.

За сцэнаю чутны песьні. Сьпяваюць два галасы. З гэтымі песьнямі зьяуляюцца на сцэні Язэп Дораш с кумам Ярэмам, падвыпіушы. Костусь хаваецца).

Стары сваю жонку хваліць,
Што хораша абед варыць,

А малады сваю гудзіць,
Што ні зварыць, то спаскудзіць.

———

Чаму тады ні прышоу.
Як цябе прасіла:
Татка сьвінку закалоу.
Мама хвост зварыла

То дальбог-бы прышоу.
Але ботау ні знайшоу,
А у старых ні хочацца,
Бо вусьцілкі валочацца.

Дораш. Добра, кум,—га?

Ярэм. А ужо-ж, кум.

Дораш. Мне здаецца, кум, што тут нехта быу, апарт Насты: праз вакно відаць было. Ці ты, кум, ні прыкмеціу?

Ярэм. Здаецца, быу нехта. Можа Наста схавала каго?

Дораш. Давай пашукаем (*шукаюць*). А! гэта-ж мой сынок дарагі! (*Цалуюцца*) А мы тут загуляліся у кума. Баба яго, дзякуй ей, пастаралася як раз к сьвяту. Шкода, што цябе ні было. А вот і старая...

Зьява XIV.

Костусь. Як маешся, мамка! І ты с хрысьцін?

Маці. Але-ж, с сваім старым мадзею.

Дораш. Ну, сынок, як жывеш? Скора высокародзя дадуць? (*Да кума*) Ты ведаеш, кум,—мой сын палкоуніцкі чын як заслужыць, дык тагды, брат, дваранінам будзе.

Кум. Есьць ведама, ні наш брат, мужык.

Дораш. Але, брат, любіць ен мужыка, сам гэта ведаеш. І бацькоу паважае і шануе, ні дзярэ носа і ні саромяецца, ні гэтак, як іншыя. Наехау я раз да яго у госьці, а у яго застаю казначэя, спраўніка... і штож ты думаеш? Проша, кажа, пазнаеміць,—мой айцец, і яны за руку са мной прывіталіся. Прауда, зморшчыліся крыху, як кіслаго зьеушы, зірнулі адзін на аднаго, але німа чаго рабіць. У той вечар я ім роуня быу. Дык вот, брат, які мой сын!.. Ах, мой сынок, хадзі яшчэ пацалуемся! Любіш ты мяне, старога пьяніцу?

Костусь. Люблю, татка,—хіба ты мне ні верыш.

Бацка. Дзякуй, сынку! Маці, прыбяры Костуську яго пакой. Выбачай на мяне сынок,—я трохі выпіу на хрысьцінах. Сам, здароу, ведаеш, трудна стрымацца, калі Бог паслау.

Костусь. Гэта, татка, твая справа;—ніхто ні мае права дакараць табе у гэтым. А я казау і яшчэ раз кажу, што люблю цабе, татка, і паважаю; і усіх вас люблю; і калі вы усе жывеце згодна і шчасьліва, дык і я шчасьлівы.

Бацька. Добра, сынок.

Костусь. А тата мяне гэтак сама любіць?

Бацька. Як сваю душу, сынок.

Костусь. А калі тата любіць, дык ен зробіць мне, што я папрашу?

Бацька. Кажы, сынок, што,—усе зраблю табе, што буду магчы.

Костусь. Я папрашу вас, татка, ні аддаваць Насты за вураднікa.

Бацька (*зьдзівіушыся*). А што,—хіба ты вышукау ей лепшага чалавека?

Костусь. Мне здаецца, татка, што гэта ні нашае дзело выбіраць ей жаніхоу.

Бацька. Як ні нашае? Нешта я нічога ні ушалопаю. Па твоему,—хто ж ей хоча болей дабра, як ні бацька з маткаю? Калі ні той, чые яна дзіця радзонае, каго і сам Бог слухаць прыказау,—га?

Костусь. Усе гэта прауда, тата. У іншых выпадках і сам Бог вялеу слухаць бацькоу,—гэта прауда. Але, паслухай мяне, татка,—Той жа Бог дау чалавеку волю любіць таго, каго сэрцо угустуе, і німа за гэта граху. Дык на што ж нам адбіраць адзін у аднаго гэтую волю, калі яе Сам Пан Бог нам даравау.

Кум. (*Пахваляючыківае галавою спрасонку, бо седзючы на лаві, ен крыху задрамау*). Гэ-та вядомая рэч, есьць ведама: каго Бог прыказау любіць, таго і трэба любіць. Гэта ужо есьць ведама,—хоць бы, к прымеру сказаць, я сваю Ярыну...

Дораш. Пачакай, кум! (*Да сына*) Гэта, сынку, па вучонаму можа і так, а па-моему інакчай. Я сам быу у паслушэнсьцьві у сваіх бацькоу, а у іх яшчэ большыя былі. Гэта ужо так Бог ад веку палажыу, што дурнейшы павінен слухаць разумнейшаго, бо послух к ліху ні вядзе. І я, дзеткі, вам ні ліхадзей, і Настацы хачу дабра, калі аддаю яе за вураднікa. Бо ен пан, жыве ні па-нашаму, мужыцкаму, і чалавек добры.

Костусь. Тата, дык яна ж любіць другога!

Бацька. (*сярдуючы*) Каго другога? Гэта і ты мне пра таго безпартэчніка, што з маскалеу прышоу, каторы будзе свіні гаспадарскія пасьвіць, як і яго бацьке пасьвілі,—і ты мне ім галаву дурыш? Не, сынку,—гэтаго ні будзе! Вось як паложыць зубы на паліцу, дык забудзе пра любошчы. Што гэта за любасьць? Там любасьць, дзе хлеб есьць. Каб пажылі вы, дзеці, у горы, дык бы пазналі, пачом хунт ліха. Усыпалі-б вам бярозавай ды лазовай кашы, забыліся-б вы пра любошчы!

Кум. Забыліся-б...

Костусь. Тата, дык гэта-ж пры паншчыні было, калі нас і за людзей ні лічылі; калі думалі пра нас, што мы ні можам любіць, што у нас саусім німа пачуцця любві,—а цяпер жа мы вольны. На што-ж нам успамінаць тыя страшэнныя часы, на што-ж нам з дзяцьмі нашымі рабіць тое самае гвалтоуство, што рабілі з намі паны у паншчыну? (*У гэты момант прыходзе матка, а за ею Янка, каторы ціхінька прыпыняецца ...я печы. Костусь далей кажа*).

Ці ні лепш-бы, татачка, зрабіць ... так, каб усе былі шчасьлівы: і каб Настачка ні плакала, і каб Грышка быу рад ды за цябе Бога прасіу.

Маці (*баючыся*) І я скажу, мой сынок, ніхай бы ужо Настачка за Грышку ішла, калі ен ей ... спадабауся. Яна ж

адна у нас, па пашай сьмерці, усе ей застанецца, а мы ні два векі жыць будзем.

Бацька. Маучы ужо ты... кавяла! І ты, Костусь ні лезь мне у вочы, калі ні хочаш бацьку угнявіць. Ты яшчэ у калысцы быу, як я хлеб папалам з мякінаю еу. Усе, што мы маем цяпер, маім потам і кроую надбано, а ты хочаш яго растрантрыжыць, аддаушы гэтаму голапупцу. Ніколі на сьвеці гэтаго ні будзе! Ніхай у дзяуках сядзіць, калі ні хоча слухаць бацькі. І галавы мне боляй ні дурэце, надаело мне гэта!.. (*Утомляна апіраецца на руку і гэтак сядзіць. Нас-та плача, матка гледзючы на яе, гэтак само пачынае уціраць сьлезы і усхліпываць*).

Костусь. (Устае і схіліушы голау на грудзі, задумана колькі разоу праходзіць па хаці а потым гаворыць як-бы сам с сабою). Бедная мая сястрыца! (*Посьля паузы*). І усе вы бедныя і увесь народ мой бедны, ніасьвечны!.. Забіты і зьневажаны, заштурханы і спаняверапы,—хіба можа ен уразумець гэта вялікае шчасьце вольнаго каханьня, калі цэлымі векамі сьвістау над ім страшны біч гвалтоунікау, німіласэрдна калечучы цело і душу яго, калі векамі пазірау яму у вочы і лядзяніу душу сьмяртэльным жахам голад?! Голад і рабство—вот два страшэнных уладары, каторыя пракладалі крывавы гістарычны шлях гэтаму пароду! І паміралі у сэрцы яго лепшыя вольныя пачуцці! Толькі у песьнях сваіх, у песьнях стогнучых, кроячых душу, поуных сусьветнай пакуты, ніпюдзкаго жалю і суму,—апевае ен ціхія гаі, шукаючы там сабе радасьці; толькі у песьнях шукае ен сабе уцехі і сапачынку, толькі там цьвіце для яго чыстая радасьць і вольнае кахапне! Але нічога ні дае яму сучаспасьць, яго будзенпае жыцце, дзе усе шэра і поуна зьдзеку, уціску, бядноты і цемры, і гаснуць у сэрцы яго добрыя сілы і лепшыя пачуцці; і німа ужо спачуцця у яго да свайго беднаго, бяздольнаго брата. Ужо гатоу ен злосна адхіснуцца ад яго, бо і адтуль вызірае страшэннымі вачыма усе той жа сьмяртэльны голад... Вялікі Божа, пяужо ні пашлеш ты збавення народу гэтаму? Няужо ні зьлітуешся, ні уваскрэсіш яго, ні ажывіш яго, ні дасі яму пагароды за яго нілюдзкую пакуту, сусьветны зьдзек і паняверку?! Не, я веру, міласэрдны Божа, ты пашлеш яму сьвет, развееш цемру, і узрасьце у душы народу майго мае вым цьветам вялікая міласьць, братэрство і згода, і выйдзе ен, многапакутны і гаретны на шлях вольнаго жыцця, лепшае долі і сьветлае, як сьвет, будучыны...

Бацька (*Паднімае схіляную голау і пільна прыслухаецца да слоу сына. Пры апошніх словах, ен раптоуна шугаецца да сына з усклікам*). Сыночак мой мілы, годзі! Годзі, дзіцятко мае, я зразумею цябе. Я цемны, ніадукованы чалавек зразумею цябе: ні розумам сьцяміу, а сэрцам! Мілы мой сыну!.. (*Зьвяртаецца да Янкі*). Янка, бяжы, пакліч Грышку-маскаля. Скажы, што ні на сьмех яго клiча Язэп: скажы, што Язэп шкадуе яго, як сірату безпрытульнаго, каторага можа ніхто на сьвеці ніколі ні шкадавау. Скажы, што я буду за бацьку яму, а ен мне за сына. Скажы, што Язэп уразумеу сягодня тое, што за увесь век ні маглі расталкаваць яму ні папы у царкві, ні ксяндзы у касьцелі.

(Заслона спадае).

(Канец будзе).

ДЭПІСЫ.

(Ад нашых дадісчыкау).

Пермь. Горад раскінуты на левым беразі рэчкі Камы і злучан чугункай с Петраградам і с Сібірам. Жыхароу лічыцца больш 80,000, але дзякуючы уцекачом (больш палякау) і ваенпапалонным налічываюць да сотні тысячы. У горадзе каля 20 сярэдніх школ, шмат і ніжэйшых. Апрач таго, ёсьць некалькі і навучна асьветных таварыствау, якія маюць дарэмныя бібліатэкі, чытальні, музэі, гарадзкі тэатр і т. д. У суседстві з горадам ёсьць вялікі гарматны (арудзійны) завод з некалькімі тысячамі работнікау, сярод каторых ёсьць і беларусы. Але яны чамусьці аб сабе ні даюць знаць, але неяк ні верыцца, каб яны маглі забыцца аб сваей бацькаушчыне.

У кастрычніку грамада ці то салдат, ці то у салдацкіх шынэлях праступнікі, разбілі склады з гарэлкай, напаніваліся ды пачалі граміць магазыны і склады і так ачысцілі, што і па сягоння шмат крамау яшчэ закрыта, а калі каторая і адчынена, то у сярэдзіні п ста, і нісамавіты гандаль вядзецца пры забітых дошкамі вокнах і дьверах. Наогул, робіцца уражэнне, бытцам праз горад прайшоу нейкі віхор і вымяу усе. Дарагоуля на усе вялікая.

Ні так дауно, як у мейсцовыя гарадзкія і казенныя установы умешаліся бользэвікі. Толькі яны нідзе ні маюць прыхільнасьці, дзякуючы таму, што усюды старанцца улезьці сілай. Чацьвертага студня, перад днем адкрыцця Сойму 5 студня, у той дзень, калі у Петраградзі мелося быць адкрыцце Устаноучаго Сойму, Губернскім Комітэтам партыі эс-эрау, хаурусам служачых на залезнай дарозі, хаурусам служачых у Гасуд. Урадах і др. была зроблена досіць вялікая маніфэстацыя.

Сярод уцекачоу і работнікау ёсьць шмат беларусау, але дагэтуль сярод іх німа тае патрэбы злучэння у гурткі, дзеля азнаемлення са справамі роднай бацькаушчыны, над каторай так зьдзекавауся калісь царскі урад, а цяпер ні меней зьдзекаюцца іншыя, якія адважыліся падняць руку на Вялікі Зьезд прэдстаунікау Беларусі у Мінску.

Браты беларусы, ачніцеся па усіх тых кутках, куды вас закінуло жыцце і свае|й еднасьцю станьце на абарону свае бацькаушчыны.

Памятайце, што «у еднасьці—сіла.»

Р.

Беларускі тэатр.

«Паулінка», сцэны с шляхоцкаго жыцця, Янкі Купалы.

14-го студня г. г. у залі клюбу служачых Ліб.-Ром. ж. д. адбыуся беларускі спэктакль. Ставілі «Паулінку» Я. Купалы. Посьля спэктаклю былі сьпевы і дэклямацыя.

«Паулінку» хіба што усе ведаюць і аб самой рэчы гаварыць ні прыходзіцца. Пара бы толькі рэжысуры выкінуць рэплікі Паулінкі аб «гарбаці», «пасьцелі» і др., якія брыдка чуць з вуспау малодой дзяучыны.

Што датыча ігры, то добра іграу А. [Янка] а так само добра адмалевалі тып старых кабет В. Тарасік і М. Шут. Янка Беларус (у ролі Пранціся) грау-бы добра, каб ні упадау у шарж. Варта памятаць, што выклікаць сьмех у публікі у ва усе мамэнты ігры ні толькі ні патрэбна, але нават шкадліва для пьесы. Так, у той мамэнт, калі Паулінка, даведаушыся аб арэшці Якіма, перажывае цэлую драму, і калі спагадпасьць і увага публікі павінна быць зьвернена, глауным чынам, на яе, тагды рабіць нейкія выкрутасы, каб разсьмяшыць публіку,—нельга. Есьць шмат ахвотнікау да сьмеху (нават і без прычыны) заусюды, і калі у часе драмы пачынаюць сьмеяцца,—усе уражэнне ад ігры прападае. У. Фальскаму [у ролі вучыцеля—Якіма] прыходзіцца пажадаць больш натуральнасьці. «Вычурныя фразы» і ніпатуральны тон —псуюць уражэнне, зацемняюць тып, стварающь чалавека-карыкатуру. Гэткім можна быць у ролі Быкоускаго, але у ролі Якіма—ніколі.

Дэклямацыю трэба падбіраць старанней. Трэба і дэкляматарам навучыцца што-небудзь новае, а глауным чынам, ні зьмешываць аутароу і ні быць «на павадку» у суфлера.

Пры тым багацтві вершау, якое мы маемо, можна падабраць дэклямацыю так, каб ні гаварыць пад рад некалькі вершау аднаго аутара. У такім выпадку робіцца уражэнне «аутарскаго бэнефісу» або, што іншэ горш,—думаецца, што артысты ні знаюць нашых пісьменнікау, пашае літэратуры...

В. Ю.